

• Literair •

Zestien rovers helpen meten

Het veelbewogen leven van Archibald Henry Sayce, deel 2.

Vorige maal verlieten we Sayce op een moment dat hij in Oxford grotelijks carrière maakte. In 1878 echter vond er een fundamentele verandering plaats in zijn leven: hij gaf zijn tutorship op, en maakte zo tijd vrij om te reizen. En reizen doet hij: door heel Europa en Azië, inclusief het Verre Oosten, door Noord-Afrika, en de Verenigde staten. Dit alles omwille van de wetenschap, en op zoek naar een gezond klimaat, want zijn gezondheids-toestand bleef uitermate precair. In 1877 en 1878 bereisde hij Griekenland, in de wintermaanden: dat levert een boeiend reisverslag op, ook van een heel aparte inhoud, omdat het verwachte milde klimaat in dit geval ver te zoeken was. Koude, sneeuwval, slagregens en gezwollen rivieren waren zijn deel: bij Bassai vriest hij bijna dood in een sneeuwstorm (het is dat de paarden de weg terug weten te vinden), en hij verdrinkt bijna bij het oversteken van de Peneios en de Alpheios. Daar staan weer andere dingen tegenover: in Olympia is net de Hermes van Praxiteles gevonden, in Athene is Schliemann gastheer.

Later in dat jaar ontmoet Sayce bij Professor Mahaffy thuis, in Dublin, George MacMillan, die het plan heeft opgevat een Engelse pendant van de Association pour l'encouragement des études grecques te stichten. Sayce is direct enthousiast en werkt samen met MacMillan een gedetailleerd plan uit. In 1879 schrijven zij ieder een zestigtal mensen aan, in eerste instantie geleerden die ooit voet op Griekse bodem gezet hebben. Dit lijkt een merkwaardig criterium, maar gezien de nadruk die het op te richten gezelschap wil leggen op epigrafiek en archeologie misschien zo gek nog niet. Honderdentwaalf enthousiasten meldden zich aan, waaronder we weer vele van de door mij reeds eerder genoemde namen aantreffen. In 1880 krijgt de zaak formeel vorm als de Society for the promotion of Hellenic studies, *still going strong*, met als bekendste (maar zeker niet enige!) activiteit de publicatie van het *Journal of Hellenic Studies*, dat ook al meer dan een eeuw verschijnt. Dit belangrijke instituut hebben we dus mede aan Sayce, die ook één

van de eerste vice-presidenten was, te danken. Overigens speelde hij ook een belangrijke rol in de oprichting van het Asia Minor Exploration Fund, dat voor de verdere bloei van de *Altertumswissenschaft* van al even groot belang was. Nog even aardig om te memoreren is het feit dat MacMillan, wanneer hij in 1904 terugblijkt op de geschiedenis van de Society, opmerkt dat een dergelijk instituut hard nodig was, en is, vanwege de verzwakkende positie van de Klassieken aan de universiteiten. Een klein eeuwje later zijn, zoals bekend, de Klassieken nog steeds aan het verzwakken. Hiermee bedoel ik niet te zeggen dat het allemaal wel meevalt, maar dat het opmerkelijk trage ziekteverloop aantoont hoe ongelofelijk sterk de patient ooit was.

Al het filologisch werk van Sayce was gelardeerd met archeologische arbeid: veel van de inscripties worden door hem zelf ter plekke bekeken of ook niet zelden ontdekt; maar daarnaast werkt hij met evenveel ijver aan het niet-geschreven materiaal, van prehistorische werktuigen tot en met moderne zaken. Zijn belangstelling voor alle vroeg aardewerk breidt zich uit naar *Chinees porselein, enzovoort, enzovoort*. Het is onmogelijk hier de ontelbare plekken op te sommen waar Sayce *prospecting* of graafwerk heeft verricht; misschien mag als wapenfeit genoemd worden de definitieve localisering van Amyklai, bij Sparta, dankzij een door een boer gevonden inscriptie. Een grote vergissing mag ook niet onvermeld blijven: aan de Eurotas localiseert Sayce bij Vaphio een tholos-tombe. Bij het betreden van het gedeeltelijk ingestorte graf blijkt dit gevuld met zestien woeste rovers, die echter geen reden zien een archeoloog van het leven te beroven, en hem vriendelijk helpen de boel op te meten. Misschien iets confuus door deze ervaring besluit Sayce dat hier graven niet de moeite waard is; slechts enkele jaren later vinden anderen hier de beroemde Vaphio-goudschat, die ik persoonlijk één van de allerhoogste hoogtepunten van het Nationaal Museum in Athene acht. De wereld van Sayce is nog een archeologisch paradijs: op zeer veel plaatsen is hij de eerste, of vrijwel de eerste, die er aan het werk gaat of zelfs maar langs komt: 'we picked up Roman glass and lamps to our hearts' content'. Door zijn grote archeologische belangstelling had Sayce ook contacten met vele befaamde archeologen als Schliemann en Dörpfeld. Schliemann werd vanaf een vroeg moment door Sayce verdedigd, en ook hijzelf werkte regelmatig aan de bestudering van het Myceense cultuurgoed op een moment dat vele anderen van het bestaan van iets dergelijks nog niet eens wilden horen.

Naast dit alles werkte Sayce toch nog primair aan allerhande oriëntalia, en verkeerde in oriëntalistiek-kringen: in 1882 woonde hij het Oriëntalistiek Congres te Leiden bij, en logeerde naar tevredenheid bij Professor Tiele. Verder riep Leiden kennelijk geen reacties bij hem op, afgezien van een enkele obligate opmerking over de grachten: dan had Mahaffy toch heel wat meer te vertellen gehad over koude kerken en de goede sigaren van de heren studenten. Sayce had de nodige wapenfeiten te melden: hij ontcijferde, zonder hulp van een bilingue, vroege Armeense cuneiforme inscripties, en deed belangrijk onderzoek naar vroege Hebreeuwse inscriptieteksten (zo publiceerde hij bijvoorbeeld de *editio princeps* van de befaamde inscriptie in de Siloam-tunnel in Jerusalem, een tekst uit de tijd van Hezekiah). Maar ook Egyptische ostraka, in een reeks van talen, hadden zijn aandacht, evenals Cypriotische inscripties. Vanaf 1882 zwoegde Sayce, tevergeefs, aan de ontcijfering van het Hittitisch, en wees met vooruitziende blik op het belang van deze nog ongelezen teksten, de sporen van wat volgens Sayce ooit een groot Hittieten-rijk was geweest. Deze gedachten stuitten op ongeloof, en werden ontvangen 'cum magno risu', zoals een tijdgenoot het uitdrukte, maar Sayce hield voet bij stuk.

Het jaar 1883 was een dieptepunt in de carrière van Sayce: hij publiceerde een commentaar op Herodotus, boek 1 t/m 3, maar hier zaten enige filologische missers in waar de kritiek zich meedogenloos op stortte; hoe knapper je bent, hoe scherper je gaten gehouden wordt. Het op zich onnozele Herodotus-geval werd nogal opgeblazen omdat het verstrikt raakte met het grote conflict tussen Mahaffy enerzijds en Jebb en Tyrrell anderzijds (maar daar heb ik al over geschreven). Echt erg schijnt Sayce het niet gevonden te hebben, hoewel zijn memoires op dit punt wat dubbelhartig zijn: enerzijds pleit hij zichzelf zoveel mogelijk vrij, anderzijds zegt hij dat zijn Keltisch temperament wel van een pittige polemieek houdt. In ieder geval revancheert Sayce zich door een tweetal jaren later de grondslag te leggen voor de studie van het Elamitisch.

Allengs komt Egypte meer en meer in beeld: in 1891 werd Sayce professor Assyriologie te Oxford, maar hij woonde slechts een deel van het jaar in Oxford (en ook in Edinburgh, waar hij de voorkeur aan gaf boven Londen: afstanden lijken voor hem niet te tellen), een ander deel van het jaar op een schip dat met een welvoorzienende bibliotheek de Nijl bevoer. Het wonen op een Nijlschip, een *dahabia*, met vakliteratuur aan boord, was overigens

geen origineel idee van Sayce: hijzelf beschrijft hoe Maspero, directeur van het Museum in Caïro, en Wilbour, een Amerikaans Egyptoloog, de Nijl bevaren in een 'bibliotheekschip'. Het Egyptische klimaat bleek voor zijn gezondheid het beste, en hij beminde het land en de mensen. Zijn aanwezigheid in Egypte was een zegen voor Egypte: om te beginnen was Sayce in 1891 mede-oprichter van het Museum in Alexandrië, en hij zette aan tot menig archeologisch project (zelf verkende hij tussen 1908 en 1910 Soedan, en bewerkstelligde de opgraving van Meroë). Maar tevens was het een zegen voor de classici en oud-historici aan het thuisfront, want het was Sayce die voor het British Museum de papyri verwierf met de verloren gewaande *Politeia* van Aristoteles en de *Mimiambi* van Hero(n)das, twee hoogst belangrijke uitbreidingen van het corpus antieke teksten. Dr. Alexander, hoofd van het American College in Assiut, had van een *fellah* de betreffende papyri aangeboden gekregen, maar er niet direct iets in gezien. Wel vertelde hij Sayce over een papyrusrol in Griekse majuskels, en deze rook lont: de *fellah* werd achterhaald op het moment dat hij klaar stond de onschatbare rol in de Nijl te gooien omdat niemand die kopen wilde en de boer bang was als plunderaar gepakt te worden. Hoeveel is er op die manier de Nijl afgedreven of op het vuur gegaan? Sayce liet zich sowieso niet onbetuigd aan het papyrologische front: in 1900 lag zijn schip afgemeerd bij Elephantine toen een dorpling hem de eerste van de befaamde Elephantine papyri kwam brengen; *Aramaic papyri discovered at Assuan*, uit 1906, door Sayce tesamen met A.E.Cowley, is een mijlpaal; samen met Mahaffy werkte hij aan de Flinders-Petrie papyri. Overigens was de winter van 1907-1908 de laatste waarin Sayce de Nijl bevoer: het werd hem er te druk met toeristen. Op zijn oude dag zocht hij het verder weg, en bereisde het Verre Oosten, India, Siberië, noem maar op: onvermoeibaar, over gigantische afstanden en overal in geïnteresseerd. Wanneer Noord-Amerika wordt aangedaan, gaat de inmiddels toch zeer bedaagde Sayce in het zuiden de woestijn in en verzamelt pre-Columbiaanse werktuigen. Je wordt erg moe alleen al van het lezen van wat hij allemaal aanvat.

In al deze jaren hield de stroom publicaties op Assyriologisch terrein aan, aangevuld met studies van Israël en het Oude Testament. Belangwekkend is hier het vrij vroege *The 'Higher Criticism' and the verdict of the monuments* (uit 1894), waarin het belang van de archeologie krachtig benadrukt wordt: voor de bestudering van de Bijbel een vrij revolutionaire

aanpak. Zeker in de jaren tussen 1915 en 1933, toen Sayce zich uit het universitair leven had teruggetrokken, was zijn produktie groot. Verschillende van deze werken waren voor een groot publiek geconcipieerd: Sayce was een vaardig popularisator (en naar verluidt ook een goed docent); onder zijn oeuvre treffen we zelfs een reisgids aan: *Murray's Handbook for Travellers in Egypt* (1896). Niet alle publicaties waren even hecht doortimmerd: Sayce was, zeggen zij die het beoordelen kunnen, niet altijd kritisch genoeg, werkte te gehaast op een wat al te breed front, waardoor soms teveel diepgang verloren ging. Dat verbaast niet, nadat we het voorafgaande gelezen hebben. Maar op veel terreinen was wat hij deed toch wel degelijk grondlegend, grensverleggend, en erkenning bleef zeker niet uit: hoogtepunt was het corresponderend lidmaatschap van het Institut de France in 1919.

Sayce stierf 4 februari 1933, bijna 88 jaar oud. Zijn ziekelijkheid liep als een rode draad door onze tekst: hij had zwakke longen, een chronisch geval van tuberculose. Vier maal onttaarde dit in een longontsteking, in een pre-peniciline tijdperk niet zelden dodelijk. Hij had zwakke ogen, die het soms begaven. Hij leed op verschillende momenten van zijn leven aan tyfus, bloedvergiftiging, bloedspuwingen, ischias: krakende wagens lopen het langst, zoals de uitdrukking luidt. Ook domme Franse soldaten, woeste Griekse rovers, sneeuwstormen en snelstromende rivieren kregen Sayce er niet onder. Hij brak een knieschijf door een trap van een muilnier, werd door een gifslang gebeten (en redde zichzelf het leven door de wond met een gloeiend ijzer uit te branden: Brits flegma), en tenslotte werd hij, want we naderen de moderne tijd, ook nog door een auto overreden. Sayce ging door, en reisde, en onderzocht, en schreef.

Sayce was taai, weten we nu, én geniaal. Is er misschien tot slot ook nog iets over Sayce als mens te melden, hoe was hij in de omgang? Geniale geesten zijn natuurlijk niet altijd de makkelijkste mensen. Sayce lijkt mij, lezend in zijn memoires en oordelend naar wat anderen van hem zeiden, een normaal en aardig mens. Het enige werkelijk onaangename trekje in zijn memoires is een nogal stuitend, want als volkomen vanzelfsprekend gepresenteerd, antisemitisme. Hier wil ik Sayce zeker niet van vrijpleiten, maar misschien mag even worden benadrukt dat Sayce hierin alles behalve alleen stond (en het Engeland van de vroege twintigste eeuw is niet of nauwelijks minder antisemitistisch dan het continent). Behalve Joden zijn Duitsers bij

Sayce niet altijd even populair: maar dat is niet verwonderlijk in een Brit die luttele jaren na de Eerste Wereldoorlog schrijft en zelfs nog slechte herinneringen heeft aan de oorlog van 1870; bovendien ergerde Sayce zich aan het feit dat bepaalde Duitsers zich op hun concessies lieten verleiden tot schatgraven en niet volgens wetenschappelijk verantwoorde archeologische principes te werk gingen. Verder heeft Sayce aan weinig mensen een hekel: alleen toeristen moeten het ontgelden, en dan vooral domme Amerikanen. Zo is er sprake van een Yank die zich laat aandienen bij Schliemann in Athene. Hij heeft haast, want hij gaat diezelfde dag weer weg. Hij is gisteren aangekomen en heeft Athene nu wel gezien (over de Akropolis: 'not much! De gebouwen in Washington staan er heel wat beter bij'), maar Schliemann zien staat nog op zijn verlanglijstje, en als die niet beschikbaar is, is mevrouw Schliemann ook goed. Ook leuk is de anecdote van de Amerikanen die Rome een 'musty old place' noemen, waar het enige bezienswaardige 'the wolf with Romeo and Juliet under it' is. Ik neig er sterk toe deze verhalen te geloven.

Sayce' afkeer van massatoerisme past in een zeker cultuurpessimisme, dat in zijn memoires duidelijk aanwezig is: hij moppert over het toeristenverkeer dat alles verpest (juist), over een steeds toenemende individualisering (juist), over een nieuwe cultuur sterk gebaseerd op materialisme, consumptie, commercie, met alle vervelende gevolgen vandien (juist), over een kwalijk streven naar gelijkheid van allen, waar het zou moeten gaan om vrijheid voor allen (juist). Hierbij past een politiek conservatisme: inderdaad is Sayce een overtuigde Tory. Maar aan de andere kant is hij dan toch ook weer een Home-Ruler, een voorstander van vrouwenkiesrecht en van kiesrecht voor de Indische bevolking, en criticus van het imperialisme, dat volgens hem gepaard gaat met allerlei wangedrag van 'the British and French barbarians' (geen algemeen geluid in zijn tijd!). Het lijkt mij dat we met een bij uitstek eerlijke, rationele geest van doen hebben, die het niet alleen op wetenschappelijke, maar ook op menselijke gronden verdient dat degenen die zich op het terrein van de Altertumswissenschaft bewegen, toch minstens weten wie hij is. Wie ATW doet, Aristoteles' *Politeia* vertaalt, of *JHS* leest, moet even denken: goeie ouwe Sayce!

F.G Naerebout